Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

ISSN 1584-4404

humanistica.ro

Cât și cum utilizăm timpul liber: o perspectivă sociologică asupra timpului liber în România

Andrada Tobias

How to cite this article:
Tobias, Andrada (2019) *Cât și cum utilizăm timpul liber: o perspectivă sociologică asupra timpului liber în România*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 17, pp. 7–35. DOI: 10.5281/zenodo.22966742

© 2019: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

SOCIOLOGIE SI ANTROPOLOGIE

CÂT ŞI CUM UTILIZĂM TIMPUL LIBER: O PERSPECTIVĂ SOCIOLOGICĂ ASUPRA TIMPULUI LIBER ÎN ROMÂNIA

Andrada Tobias

Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca,
Şcoala Doctorală de Filosofie

Abstract. *HOW WE USE OUR FREE TIME: A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE ON LEISURE IN ROMANIA. The aim of the present paper is to understand how individuals use their free time and to sum up the main activities of leisure in Romania. First of all, I present a schematic overview of the history of time use surveys. Then I discuss their relevance in both sectional and longitudinal researches. The importance of sectional studies on time use is very useful in describing the main ways in which individuals use their (free) time, and also to register differences in allocation of time between individuals, considering their gender, age, residency or social status. Longitudinal studies provide the opportunity to capture very clearly the social changes and the contexts in which they happen. Starting from the data provided by Time Use Surveys (2001, 2013) and Eurostat, I try to capture the differences (and inequalities) in time allocation, considering the gender, age, residency, social status and country of the subject.*

Keywords: *time use survey, leisure, social inequality, case study.*

CADRU GENERAL

Prima parte a acestui text face o prezentare schematică a istoricului anchetelor de utilizare a timpului, după care discută relevanța acestora în contextul analizelor sociologice, atât în cadrul cercetărilor secționale, cât mai ales în cadrul studiilor longitudinale, ce au capacitatea de a surprinde foarte clar schimbările sociale și contextele în care acestea se petrec. Introducerea unui cadru general asupra anchetelor de utilizare a timpului liber urmărește creșterea gradului de atenție pe care cercetătorii din științele sociale ar putea să îl acorde acestei subramuri a sociologiei, tratate până acum în spațiul românesc cel mai adesea marginal, dar care poate aduce explicații importante cu privire la o serie de aspecte ce țin de mediul social, condițiile de viață sau inegalitățile structurale existente în societate.

Totodată, textul de față se concentrează asupra analizelor secundare ale datelor cantitative privitoare la practicile de timp liber furnizate de *Anchetele de Utilizare a Timpului* (2001 și 2013) și platforma *Eurostat*[1]. Analizele întreprinse au dorit să surprindă diferențele în utilizarea timpului liber, existente între indivizi, ținând cont de gen, clasă socială, nivel de educație sau țara în care indivizii locuiesc. Mai precis, mi-am propus să arăt prin datele analizate că, deși în spațiul public auzim foarte des faptul că „timpul liber" este un timp lipsit de obligativități, pe care fiecare om îl poate petrece după bunul său plac, această afirmație este doar parțial adevărată, iar opțiunile de timp liber trebuie privite și analizate cu mult mai multă precauție.

Așa numita definiție „reziduală" a loisir-ului este foarte ușor de integrat în cercetări, datorită caracterului său non-normativ și, tocmai de aceea, este des utilizată în prezent. Aceasta privește loisir-ul ca fiind acel timp ce nu este ocupat de munci plătite sau neplătite, de obligații sau îndatoriri (Roberts 2006; Roman, 2006). Loisir-ul, privit ca timp și spațiu pentru dobândirea plăcerilor personale și pentru cultivarea sinelui, raliază puternic cu zona de psihologie pozitivă și reprezintă unul dintre discursurile recurente, în momentul de față, din afara mediilor științifice, însă cu siguranță aceasta nu este o definiție aplicabilă la nivelul societății în ansamblu.

Pentru o înțelegere profundă a diferențelor sau chiar inegalităților ce se creează prin practicile de loisir, o definiție mai complexă asupra timpului liber este cea oferită de către Chris Rojek (2005, p. 48). Pentru acesta, loisir-ul trebuie să fie voluntar, dar, deși practicile de loisir sunt voluntare, acestea trebuie privite în contextul proceselor ideologice existente. Practicile de loisir implică o luptă pentru a ajunge la resursele limitate; raritatea resurselor reprezintă baza competiției, dar și a solidarității. Analizele asupra loisir-ului trebuie să țină cont întotdeauna că spațiul/locul și contextul se află într-o relație dinamică și că una dintre problemele centrale ale loisir-ului o reprezintă etnocentrismul și universalismul, care pot fi diminuate prin analizele comparativ-istorice. Totodată, practicile de loisir implică putere, iar puterea constrânge și legitimează deopotrivă.

Datele statistice, analizate în a doua parte a acestui text, pot scoate la iveală diferențele (structurale) care se stabilesc între femei și bărbați, tineri și vârstnici, cetățeni ai statelor cu nivel de trai ridicat și scăzut, între cei cu nivele de educație

[1] **Eurostat** este numele biroului Uniunii Europene de Statistică ce colectează, analizează și oferă diverse date statistice reprezentative la nivel european. Printre acestea, există seturi de date asupra calității vieții indivizilor din statele europene; mai specific, una dintre dimensiuni furnizează date privitoare la loisir și interacțiunile sociale. În ceea ce privește loisir-ul, informațiile accesibile vizează cantitatea de loisir de care dispun indivizii (Quantity of leisure: qol_lei_qnt), cât de mulțumiți se declară indivizii vis-à-vis de formele de loisir pe care le accesează (Quality of leisure: qol_lei_qlt) și principalele cauze ale neimplicării în diverse activități de loisir (Acces to leisure: qol_lei_acc).

Datele oferite de către Eurostat au făcut posibilă compararea câtorva aspecte privitoare la cantitatea și calitatea timpului liber din România cu situațiile înregistrate în alte state europene. http://ec.europa.eu/eurostat/data/database?p_p_id=NavTreeportletprod_WAR_NavTreeportletprod

diferite. Important să reținem este că toate aceste diferențe trebuie tratate cu atenție și trebuie înțeles contextul în care se produc. Atenția nu va cădea doar asupra cantității efective a timpului liber de care dispun indivizii într-o zi obișnuită, ci și asupra modalităților de petrecere a acestuia (aici, cea mai clară distincție fiind între spațiul public și cel privat).

EVOLUȚIA ANCHETELOR DE UTILIZARE A TIMPULUI ȘI ROLUL LOR ÎN EXPLICAREA SOCIALULUI

Importanța anchetelor de utilizare a timpului este dată în primul rând de informațiile pe care acestea le pot oferi asupra principalelor activități derulate de către indivizi, permițând, în același timp, analize comparative între state, poziții sociale, genuri, vârste etc. Acestea au marele avantaj de a integra o gamă variată de informații în cadrul aceleiași cercetări, ceea ce face ca diverse variabile să poată fi puse în relație și analizate împreună. Datorită complexității datelor înregistrate în acest tip de cercetări, acestea pot fi utilizate pentru a satisface o multitudine de scopuri, așa cum voi încerca să arăt în cele ce urmează. Pe lângă toate aceste avantaje, desigur, există anumite limite metodologice ale anchetelor de utilizare a timpului. Așadar, trebuie specificat faptul că datele nu pot cuprinde totalitatea formelor și practicilor de timp liber, ci încearcă să înregistreze anumite tipare și practici generale, care se pot regăsi, cu o frecvență mai mică sau mai mare, în toate țările care fac parte din eșantion.

Dincolo de faptul că timpul este o resursă universală, care nu este supusă unei variații în funcție de cultură sau economie – „Măsurarea timpului oferă o unitate internațională de măsură care poate fi utilizată în diferite culturi pentru a măsura durata, secvența și calendarul activităților" (Niemi, 1995, p. 20) –, utilizarea anchetelor ce vizează alocarea timpului s-a dovedit a fi o componentă foarte utilă în compararea anumitor tendințe, procese sociale, inegalități sociale sau factori de influență.

Primele anchete ce vizau utilizarea timpului au apărut cu un secol în urmă și au dezvoltat instrumente cu ajutorul cărora au putut fi înregistrate date privitoare la modalitățile în care indivizii își petreceau, în general, timpul, pentru diverse categorii de activități, însă originile anchetelor de utilizare a timpului pot fi observate încă de la finalul secolului al XIX-lea, având-și rădăcinile în analizele asupra bugetelor familiale (Niemi, 1995). Scopul primelor anchete era acela de a înregistra condițiile de viață ale familiilor muncitorești din Marea Britanie și Franța, raportând activitățile zilnice în ore și minute (Niemi, 1995, p. 2). Bazându-se pe o metodologie de culegere a datelor similară studiilor derulate la finalul secolului anterior, prima anchetă de utilizare a timpului s-a desfășurat în anul 1917, în Uniunea Sovietică, fiind condusă de către sociologul Pitirim Sorokin (Fisher, 2016), și a urmărit să explice dinamicile schimbărilor sociale existente în perioada respectivă. Imediat după această primă cercetare, anchetele pentru utilizarea timpului au prezentat un interes din ce în ce mai crescut pentru cercetătorii din

Statele Unite ale Americii, Marea Britanie, dar și din alte state europene. De exemplu, în perioada anilor 1920-1930, în SUA s-au derulat o serie de anchete sociologice ce utilizau jurnalele de timp (ca instrumente de culegere a datelor) pentru a înregistra pattern-urile activităților din zonele urbane mari, stilurile de viață, modul de trai al persoanelor neangajate, activitățile necomerciale ale familiilor de fermieri (Gershuny, 1995, p. 530).

Începând cu anii 1960, importanța pe care sociologii și economiștii o acordau anchetelor de utilizarea a timpului a început să crească foarte mult în mediul academic (Fisher, 2016). De acum, modalitățile în care oamenii utilizează timpul în afara muncii devin extrem de importante pentru analizele ce încearcă să explice condițiile de trai, stilurile de viață, implicațiile muncilor neplătite și ale muncilor casnice asupra economiilor, inegalitățile dintre genuri și așa mai departe (Harvey et al., 2000). În încercarea de a înregistra date empirice cât mai exacte, de a explica cât mai mult din mediul social și din dorința de a extinde analizele în afara sferei muncii, cercetătorii (dintre care amintim doar câțiva: A. Szalai, J. Gershuny și O. Sullivan) au fost interesați să dezvolte și să rafineze metodologiile de înregistrare a utilizării timpului, în același timp crescând frecvența cu care au fost derulate anchetele de utilizare a timpului.

Anchetele de utilizare a timpului și sociologia loisir-ului s-au dezvoltat spectaculos din deceniul al șaselea al secolului trecut, imediat după cel de-Al Doilea Război Mondial, într-un context specific, în care existau presiuni ca timpul liber să fie privit ca o activitate socială serioasă, importantă (Roberts, 2006; Rojek, Shaw & Veal, 2006; Veal, 1992). În acest context, sociologia loisir-ului a fost creată ca o subdisciplină a sociologiei în anii 1960 și recunoscută oficial odată cu formarea Comitetului de Cercetare 13 (RC13) din cadrul Asociației Internaționale de Sociologie[2] în 1970 (Roberts, 2006). Apoi, sociologi din mai multe centre universitare au avut posibilitatea dezvoltării și împărtășirii unui interes academic comun, ceea ce a dus la instituirea mai multor catedre, în special în SUA, apoi și în Canada, Marea Britanie, Australia și China (Roberts, 2006). Cu toate acestea, subdisciplina s-a confruntat și continuă să se confrunte cu dificultăți în definirea granițelor și a posesiei ariei de studiu.

Din punct de vedere metodologic, anchetele de utilizare a timpului, în general, înregistrează date privitoare la modul în care indivizii alocă cele 24 de ore dintr-o zi și cele șapte zile ale săptămânii diverselor activități. În principal, anchetele se bazează pe înregistrarea informațiilor privitoare la patru categorii de activități: munca plătită, munca neplătită, loisir-ul sau timpul liber și îngrijirea personală, unde este inclus și somnul. Fiecare dintre aceste categorii înregistrează subcategorii – care pot fi comune sau diferite de la o cercetare la alta, de la stat la stat, însă în ultimii treizeci de ani s-a încercat o armonizare a tuturor instrumentelor de

[2] Denumirea originală, în limba engleză: International Sociological Association's Research Committee 13 (RC13)

cercetare, în vederea creării unei meta-baze de date. Astfel, cel mai des, rapoartele prezintă date agregate în ore și minute pentru o serie destul de complexă de activități. Cantitatea de timp petrecută pentru fiecare categorie de activități poate fi evaluată atât pentru întreaga populație vizată în ansamblu, cât și pentru grupuri diferite din cadrul aceleiași populații.

Odată cu dezvoltarea metodologiei de culegere a acestor date, instrumentele au dobândit capacitatea de a înregistra activități pe care indivizii le desfășoară simultan – de exemplu, gătit și ascultat muzică, muncă plătită și socializare – în care indivizii menționează atât activitatea principală, cât și cea secundară, desfășurate în același timp. Deopotrivă, anchetele înregistrează date cu privire la activitățile desfășurate individual sau împreună cu alte persoane.

Cercetările de tipul anchetelor de utilizare a timpului folosesc o metodologie specifică și foarte complexă, pentru a avea date cât mai exacte și cât mai variate: utilizează patru tipuri de instrumente de culegere a datelor, utilizează eșantioane mari (de exemplu, în România, volumul eșantionului a fost de 18720 de gospodării[3]), iar colectarea datelor durează un an (366 de zile). Datorită complexității metodologice, dar și costurilor generate pe toată perioada desfășurării cercetărilor, aceste anchete se realizează, în general, o dată la zece ani. Cele mai recente date, ce vizează situația din România, au fost colectate în perioada 5 septembrie 2011 – 4 septembrie 2012[4].

Centrul European pentru Coordonare, Cercetare și Documentare în Științele Sociale (UAI)[5] din Viena a fost prima instituție care a suportat costurile foarte ridicate ale unui studiu multinațional asupra utilizării timpului, ce includea 12 state – atât dintre cele care se bazau pe o economie de piață, cât și dintre cele cu o economie planificată. Această primă cercetare a fost condusă de către Alexander Szalai, în anii 1960, în cadrul proiectului de cercetare *Multinational Comparative Time-Budget*, și a deschis tradiția studiilor multinaționale asupra utilizării timpului (Fisher, 2016; Harvey, Gershuny, Fisher & Akbari, 2000). În cadrul acestei cercetări, una dintre cele mai mari provocări a fost reprezentată de constituirea unui grup de experți responsabili pentru demararea activităților în fiecare dintre cele 12 state și stabilirea unui instrument comun de culegere a datelor, care să utilizeze aceleași categorii de activități, astfel încât datele culese la nivel național să poată fi armonizate și utilizate în cadrul unei analize ce surprindea toate țările cuprinse în cercetare. Cu timpul, cercetătorii care au demarat anchetele naționale au pus bazele Asociației Internaționale pentru Studiul Utilizării Timpului (IATUR), la care s-au afiliat cercetători din foarte multe state ale lumii.

Munca sociologilor preocupați de analizarea modalităților de utilizare a timpului s-a simplificat substanțial odată cu dezvoltarea tehnologică și stocarea

[3] Institutul Național de Statistică (2013): Ancheta Utilizării Timpului în România.
[4] Institutul Național de Statistică (2013): Ancheta Utilizării Timpului în România
[5] European Centre for Coordination of Research and Documentation in the Social Sciences. https://uia.org/s/or/en/1100056671

unui volum foarte mare de informații pe platformele electronice. Majoritatea bazelor de date ale anchetelor de timp sunt colectate de câteva instituții sau programe naționale și internaționale și pot fi accesate de către cercetătorii interesați, care pot dezvolta ulterior studii și analize individuale. Printre cele mai importante anchete de utilizare a timpului, în momentul de față, sunt: Multinational Time Use Study (MTUS)[6], Harmonised Time Use Survey (HETUS)[7] și American Use Survey (ATUS)[8].

Unul dintre cei mai renumiți sociologi care au lucrat cu serii de date privind utilizarea timpului, ale cărui eforturi pentru dezvoltarea metodologiei și a unui cadru formal de implementare a anchetelor de utilizare a timpului sunt incontestabile, este Jonathan Gershuny. Începând cu ultima perioadă a anilor 1970, Gershuny duce mai departe tradiția lui Szalai și începe să studieze modalitățile în care oamenii își petrec, în general, timpul. Apoi își concentrează atenția în special asupra activităților gospodărești, semnalând inegalitățile dintre genuri în alocarea sarcinilor gospodărești (Gershuny, 1994; 2003), plecând de la datele obținute în cadrul *Multinational Time Use Study*, proiect pe care îl şi coordonează timp de câteva decenii.

Jonathan Gershuny este important pentru sociologia loisir-ului în primul rând pentru contribuția sa în problematizarea teoriilor schimbării sociale. Plecând de la analizarea bazelor de date cu privire la formele de utilizare a timpului în diverse țări, sociologul încearcă să observe dacă, în societatea britanică din perioada analizată – 1930-1960 –, conceptul lui Veblen de „clasă de loisir" mai are aplicabilitate. Gershuny (1994) face o analiză amănunțită a stilurilor de viață și, mai cu seamă, arată că femeile din clasa de mijloc înregistrează mai puțin timp liber în comparație cu personalul de serviciu (servitoare). Astfel, el ajunge la concluzia că teoria lui Veblen[9] rămâne parțial valabilă și trebuie revizuită, în sensul în care

[6] MTUS a fost dezvoltat în anii 1980 de către profesorul Jonathan Gershuny și însumează mai mult de un milion de zile consemnate în jurnale de timp, înregistrate în peste 70 de anchete naționale, urmând un format standard. MTUS le permite cercetătorilor să analizeze timpul petrecut de diferite tipuri de persoane în diverse activități de lucru și activități de petrecere a timpului liber, analiza cuprinzând ultimii 55 de ani, în eșantion intrând peste 30 de țări.

[7] HETUS este un proiect susținut de EUROSTAT, având la bază cercetări realizate asupra modului în care oamenii își petrec timpul (Time Use Survey), care sunt armonizate cu o bază europeană comună, astfel încât datele să poată fi comparate la nivelul celor mai multe țări din Uniunea Europeană. Proiectul de armonizare a datelor din anchetele derulate asupra timpului liber a fost inițiat la începutul anilor 1990, iar în anul 2000 a apărut varianta finală a instrumentului. Proiectul conține date relevante cu privire la o mare parte dintre statele europene, inclusiv date culese în România, în două valuri, din 2000 și din 2011-2012.

[8] ATUS este un alt proiect dedicat cercetărilor asupra modului în care oamenii își folosesc timpul în diferite activități și duratei alocate acestor practici, studiile vizând societatea americană. Începând din anul 2003, astfel de cercetări se derulează anual.

[9] Thorstein Veblen, deşi vine din sfera economică, este primul care își îndreptă atenția în mod explicit asupra teoretizării timpului liber. În *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*, Veblen (1899/2003) tratează timpul liber ca o „formă de competiție între elitele sociale moderne" (Veal, 1992). Plecând de la idei vehiculate de Karl Marx, Herbert Spencers, dar și de

indivizii cu status superior au înregistrat durate ale timpului liber mai scurte decât reprezentanții claselor de jos; în schimb, modul în care este utilizat – tipul de activități în care indivizii se implică, tipul de bunuri și servicii de loisir consumate – rămâne în continuare un simbol de status.

Interesul lui Gershuny (2003) în problematizarea activităților și inegalităților ce apar în zona de loisir sunt amplu dezbătute în cartea *Changing Times: Work and Leisure in Postindustrial Society*. Analiza lui se referă la modul în care indivizii, în cadrul societăților, au împărțit timpul între diverse tipuri de activități, începând cu anii 1960 și până la finalul anilor 1990, și în ce fel aceste pattern-uri s-au schimbat. Astfel, Gershuny oferă una dintre cele mai ample analize longitudinale și, în același timp, internaționale asupra utilizării timpului, comparând date din douăzeci de țări, privind deopotrivă timpul alocat muncilor plătite și neplătite, cât și timpul alocat activităților de loisir. În urma studiului întreprins, sociologul ajunge la concluzia că, atât în ceea ce privește munca, cât și loisir-ul, se întâlnesc trei puncte de convergență la nivel de națiune, gen și clasă socială.

Plecând de la datele analizate, Gershuny (2003) arată o scădere a timpului liber pentru reprezentanții clasei de mijloc și o creștere a aceleiași categorii de timp pentru clasa muncitoare. În prima fază, Gershuny oferă o explicație pe care o consideră

Charles Darwin, Veblen își focalizează atenția în primul rând asupra relației dintre economie și societate, mai exact asupra modului în care diverse clase sociale consumă anumite bunuri și servicii în mod diferit și diferențiator. Asemeni lui Marx, Veblen aduce o critică societății capitaliste și împarte societatea în două mari clase sociale, aflate în opoziție, mai ales în ceea ce privește raportul cu munca productivă. Conform lui Veblen, momentul care declanșează inegalitățile dintre indivizi este același în care se produce diviziunea muncii, putând fi întâlnit încă de la triburile barbare „evoluate", în care conducătorii se bucurau de anumite privilegii și petreceau mai puțin timp muncind, procurând cele necesare traiului zilnic datorită poziției pe care o ocupau în cadrul grupului. Veblen (1899/2003, p. 5) crede că aceeași structură este transmisă societății moderne: prin diviziunea muncii apare aceeași distincție între clasa industrială (*industrious class*) și clasa de loisir (*leisure class*), unde clasa industrială este înțeleasă ca fiind formată din majoritatea membrilor societății și este cea care produce bunurile de consum, fiind implicată în munca productivă. Cea de-a doua clasă, clasa de loisir (*leisure class*), se poziționează în contrast/opoziție față de prima, este semnificativ mai mică numeric, dar privilegiată din punct de vedere economic și social; este cea care beneficiază de timp liber și este deservită de clasa industrială, consumând timp și energie – idee întalnită pentru prima oară la Aristotel –, ce prosperă datorită profitului creat prin munca clasei industriale. Această clasă de loisir este definită printr-un stil de viață aparte, departe de orice formă de muncă productivă, centrată puternic spre un anumit tip de consum, de bunuri și servicii de lux, neesențiale vieții de zi cu zi, având ca principal scop etalarea bogăției, puterii și statusului, într-un climat al non-muncii. În linii mari, acest stil de viață a fost asociat de către Veblen, cu predilecție, noilor îmbogățiți americani de la finele secolului al XIX-lea, dornici de acumularea de bunuri a căror finalitate nu o mai reprezintă simplul consum pentru satisfacerea nevoilor, ci prestigiul pe care aceste bunuri consumate sau acumulate îl oferă posesorului, bogăția și deținerea de bunuri devenind astfel ceva onorabil: „Bunăstarea este acum onorabilă în sine și oferă onoare posesorului său" (Veblen, 1899/2003). Atunci când descrie acest tip de consum, Veblen (1899/2003) folosește conceptul de consum ostentativ (*conspicuous consumption*). Strâns legat de acest concept este cel de loisir ostentativ (Comșa, 2006; Hărăguș, 2010), ce se referă la implicarea în activități care nu sunt productive din punct de vedere economic, dar care dau posibilitatea celor implicați de a etala abundența financiară și de a atrage admirația și respectul celorlalți, având ca primă consecință o irosire de resurse, nu doar materiale, ci și de timp.

ca fiind, în general, implauzibilă, aceea că indivizii cu venituri mai mari ar putea să aleagă activități de loisir mai costisitoare și, în general, care produc efecte pe termen scurt, percepute ca fiind foarte plăcute, și, tocmai de aceea, să lucreze mai mult, pentru a-și permite să le achite. Pe lângă această explicație puțin probabilă, Gershuny aduce un cu totul alt tip de argument: autorul vorbește despre o reversie a fenomenului clasei de loisir, în sensul în care, în prezent, persoanele care sunt considerate a avea statusuri înalte sunt, de fapt, și cele care beneficiază de cel mai puțin timp liber, care sunt cele mai ocupate. Pe lângă faptul că lipsa timpului liber este un element constitutiv în demonstrarea statusului unei persoane (Gershuny, 2003, p. 9), această precaritate duce la o tendință (aproape exagerată) a indivizilor de a se implica în activități cât mai complexe, cât mai valorizate/apreciate de societatea din care fac parte.

CÂT TIMP LIBER AVEM ȘI CUM ÎL PETRECEM?

După cum și Gershuny (1995, 2003) specifica, bazele de date furnizate de anchetele de utilizare a timpului facilitează, în principal, analizele ce surprind diferențele între genuri, clase sociale și țări. *Anchetele Utilizării Timpului în România* (2001, 2013)[10] – care au folosit ca suport pentru analizele secundare prezentate în cadrul lucrării de față – oferă date care facilitează analiza asupra utilizării timpului de către populația României în vârstă de 10 ani și peste. De aici am extras informații cu privire la utilizarea timpului liber în funcție de gen, vârstă, nivel de educație și mediu de rezidență. Pe lângă datele brute oferite de cele două valuri ale *Anchetei Utilizării Timpului în România*, am avut în vedere și date accesibile pe platforma Eurostat[11], din diverse anchete, realizate în mai multe state ale Europei, ce conțin date armonizate privitoare la utilizarea timpului și care au înlesnit realizarea de comparații pe diverse variabile socio-demografice între situația României și a altor state europene în ceea ce privește activitățile de timp liber.

Așa cum se va putea observa din datele care vor fi prezentate (și care reprezintă analize secundare ale datelor din anchete asupra timpului desfășurate pe eșantioane naționale reprezentative), atât modalitățile de petrecere a timpului liber, cât și durata efectivă a acestuia diferă între indivizi, iar cele mai evidente discrepanțe pot fi surprinse în momentul în care ne îndreptăm atenția asupra genului respondenților, dar și a vârstei, asupra nivelului de educației sau chiar asupra mediului de rezidență.

[10] Institutul Național de Statistică (2001; 2013): Ancheta Utilizării Timpului în România.

[11] Eurostat este numele biroului Uniunii Europene de Statistică ce colectează, analizează și oferă diverse date statistice reprezentative la nivel european. Printre acestea, există seturi de date care privesc calitatea vieții indivizilor din statele europene; mai specific, una dintre dimensiuni furnizează date privitoare la loisir și interacțiunile sociale. Datele oferite de către Eurostat au făcut posibilă compararea câtorva aspecte privitoare la cantitatea și calitatea timpului liber din România cu situațiile înregistrate în alte state europene.

Un prim demers a fost acela de a compara gradul de participare la orice fel de activități culturale sau sportive a indivizilor pe parcursul unui an (2015) între 33 de state europene. Aşadar, a fost necesară crearea unui tabel agregat din datele disponibile pe platforma virtuală a Eurostat (vezi Anexele 1.1.; 1.2.; 1.3). Datele agregate sunt exprimate în procente la nivel de stat, gen şi categorie de vârstă. După cum se poate observa în anexele atașate, indiferent de categoria de vârstă sau gen, România se clasa, în 2015, constant pe una dintre ultimele trei poziții (împreună cu Bulgaria şi Republica Macedonia) în ceea ce priveşte gradul de participare la activități culturale sau sportive. Datele asupra cărora am privit arată că în raport cu media europeană – 67,3% – doar 29,8% dintre indivizii din România au participat pe parcursul acelui an la activități culturale sau sportive, acest procent plasându-ne pe ultimul loc din toate cele 33 de state analizate, după Bulgaria (32%) şi Republica Macedonia (31,7%). La polul opus, cu cea mai mare rată de participare la activități culturale şi sportive se situa Islanda (92,3%), Elveția şi Norvegia (89,5%).

După cum spuneam, **genul** poate fi un foarte bun indicator de care să ținem cont în analizarea timpului liber; diferențele dintre genuri apărând atât în ceea ce priveşte activitățile desfăşurate, cât şi comportamentele asociate vizavi de timpul liber. Rojek (2005, p. 74) spune că genul (alături de educație, ocupație şi rasă) „funcționează ca un mecanism reglator, care alocă resurse economice, distribuie prestigiu în diverse regimuri ale puterii" şi „astfel poziționează actorii în relație de balansare între lipsuri şi surplus". Activitățile de gen stereotipice, evidente în multe spectre ale timpului liber, au fost adeseori asociate cu oportunități de gen, constrângeri şi pattern-uri de utilizare a timpului. Astfel, de-a lungul vremii –, aşa cum şi Betsy Wearing (1998) sau Gershuny (1995; 2003) subliniau – timpul bărbaților a fost perceput ca fiind clar segmentat, împărțit între muncă (plătită) şi activități de timp liber; în schimb, delimitarea dintre cele două segmente de activități pentru femei a fost mai dificil de realizat, din moment ce o mare parte din timpul zilnic era (şi este în continuare) alocat muncilor neplătite. Deşi în prezent nu mai putem vorbi, pe scală largă, de femei neimplicate în munci plătite, diferențele de gen, în alocarea timpului liber, continuă să persiste.

Potrivit sociologilor Dragomir şi Miroiu (2010), diferențele dintre genuri (în engleză, *gender gap*) desemnează diferențele existente între bărbați şi femei din punctul de vedere al accesibilității pieței forței de muncă, al accesului la viața publică sau politică şi al bunăstării înțelese în sens larg. Conform studiului *Time Use Survey*, realizat în 2010 sub îndrumarea Eurostat (a se vedea Tabelul 1), femeile şi bărbații aveau relativ aceleaşi pattern-uri de petrecere a timpului, însă diferențele mai evidente apăreau în alocarea timpului, adică a timpului efectiv pe care îl acordau diverselor activități.

Tabel 1
Durata medie de timp liber într-o zi obișnuită pe țări și genuri
(date agregate; sursa Eurostat)[12]

Țara	General. Timp liber (ore:minute)	Bărbați. Timp liber (ore:minute)	Femei. Timp liber (ore:minute)
Romania	4:13	4:41	3:46
Luxembourg	4:33	4:54	4:10
Italia	4:35	5:03	4:08
Franța	4:44	5:03	4:26
Ungaria	4:50	5:14	4:28
Polonia	4:50	5:10	4:32
Spania	4:53	5:19	4:27
Austria	4:55	5:11	4:38
Marea Britanie	4:59	5:16	4:43
Estonia	5:03	5:35	4:35
Serbia	5:17	5:53	4:43
Turcia	5:18	5:21	5:15
Olanga	5:23	5:33	5:12
Belgia	5:33	6:02	5:06
Grecia	5:34	6:06	5:04
Germania	5:43	5:58	5:28
Norvegia	5:43	5:48	5:38
Finlanda	5:49	6:17	5:22

Prin urmare, nu putem rămâne indiferenți în fața statisticilor, care arată clar că, în toate statele europene analizate, timpul acordat de femei muncii, în general, depășește timpul pe care îl alocă bărbații aceluiași tip de activități. Astfel, putem observa că, în fiecare stat analizat, timpul pe care bărbații îl alocă muncilor plătite depășește cu mai mult de o oră timpul pe care îl alocă femeile, zilnic, aceleiași categorii de activități, însă valabil în aproape toate țările este și faptul că timpul total alocat muncilor – plătite și neplătite – este mai mare în cazul femeilor (excepție face Belgia).

La nivel european, în anul 2010, românii erau cei care declarau că beneficiază de cantitatea cea mai mică de timp liber dintre toate cele 18 state europene despre care avem date statistice comparabile. Așa cum s-a putut observa din tabelul

[12] Datele aparțin Eurostat, însă au fost agregate și prezentate aici în formă tabelară. Sursa datelor: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do (accesat la data de 17 iunie 2018).

anterior, româncele sunt singurele care au declarat că beneficiază de mai puțin de 4 ore de timp liber într-o zi obișnuită, așadar de cea mai mică cantitate de timp liber. Diferența dintre bărbați și femei, nu doar în România, ci și în alte state europene era pentru anul analizat de aproximativ o oră, în favoarea bărbaților; diferențe mici între genuri în ceea ce privește cantitatea de timp liber disponibilă într-o zi obișnuită se înregistrau în Turcia (5:21 bărbați și 5:15 femei) și Norvegia (5:48 bărbați și 5:38 femei). Fisher și Layte (2004) spun că, din cauza diferențelor din natura muncilor, apare abilitatea inegală între genuri de a lua decizii cu privire la timpul liber. În virtutea faptului că bărbații sunt plătiți într-o proporție mai mare pentru orele lor de muncă, aceştia controlează banii care vor fi cheltuiți pentru activitățile de timp liber într-o măsură mai mare decât femeile, însă, din păcate, nu dispunem de date empirice prin care să putem testa această ipoteză și în cazul României.

Potrivit datelor oferite de Institutul Național de Statistică privind *Ancheta Utilizării Timpului* din 2013, o persoană în vârstă de 10 ani şi peste beneficiază, într-o zi obişnuită, în medie, de aproximativ 5 ore pentru timpul liber, însă, spre deosebire de bărbați, femeile alocă, în medie, mai puțin cu aproape o oră acestui segment de activități (5:35 bărbați, 4:40 femei)[13], așa cum se poate observa și în *Graficul 1*. Important este să observăm distribuția generală a timpului într-o zi obişnuită pentru a înțelege către ce alte activități se îndreaptă acea oră în minus alocată timpului liber de către femei. Astfel, vedem că nu există diferențe mari între genuri în alocarea timpului pentru îngrijire personală, în schimb apare o diferență de o oră în favoarea femeilor (în plus pentru femei) pentru categoria *muncă, educație, îngrijirea gospodăriei şi a familiei*, diferența fiind evidentă în ceea ce privește segmentul *îngrijirea familiei şi a gospodăriei* (2:05 bărbați și 4:24 femei). Dacă privim asupra datelor din prima *Anchetă de Utilizare a Timpului*, cea din 2001, constatăm că diferența era și mai pregnantă (2:28 bărbați, 5:28 femei). Această situație, în care femeile alocă semnificativ mai mult timp activităților casnice în raport cu bărbații, poate fi explicată prin punerea în discuție a unui concept prezent în mod frecvent în teoriile feministe, acela de dublă povară (*double burden*), adică femeilor li se adăugă muncii plătite o activitate suplimentară, cea a muncii neplătite (Risman, 2004), care, în multe cazuri, nu este valorizată la fel de puternic precum prima, fapt ce duce la o diferență specifică de gen (inegalitate). Aliaga şi Winqvist (2003) spun că inegalitatea de gen în distribuția timpului – între activități casnice și timp liber – creşte în cazul în care ne raportăm la cuplurile care au copii în îngrijire, fapt pe care nu îl putem confirma sau infirma în România, pentru că datele avute la dispoziție nu permit investigarea acestui aspect.

[13] Armonizarea datelor Eurostat privind cantitatea de timp liber de care dispuneau, în medie, românii într-o zi obișnuită în 2010 și cele furnizate de *Ancheta Utilizării timpului* (2013) privind anii 2011-2012 nu este posibilă, deoarece există diferențe în ceea ce privește selecția intervalului de vârstă al eșantionului (de la 16 ani în cadrul Eurostat și de la 10 ani în cadrul TUS).

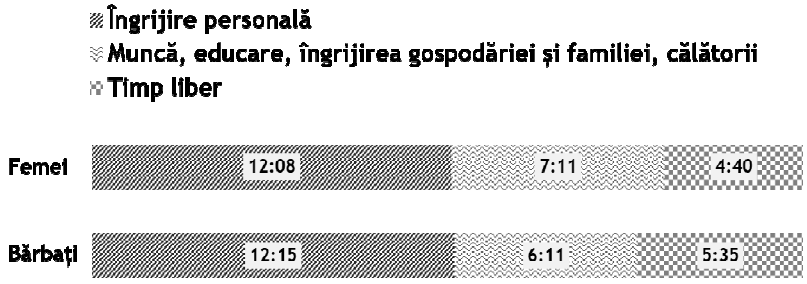

Grafic 1: Durata medie zilnică a principalelor activităţi, în funcţie de gen (date agregate; sursa: *Ancheta Utilizării Timpului în România*, 2013)

Revenind la utilizarea timpului liber, analizând datele din cadrul *Anchetei Utilizării Timpului în România* (2013), constatăm că persoanele ocupate – în special femeile – beneficiază de cea mai scăzută cantitate de timp liber, de doar 3:32 ore, în cazul celor cu vârsta cuprinsă între 25 şi 44 de ani, la polul opus situându-se bărbaţii inactivi, cu vârste cuprinse tot între 25 şi 44 de ani, cu aproape 8 ore alocate zilnic activităţilor de timp liber (7:55 ore). Dar nu doar cantitatea efectivă de timp liber este cea care ne interesează, ci este important de remarcat şi care sunt modalităţile de petrecere a acestuia. De departe, cea mai mare cantitate de timp liber este alocată atât de către femei, cât şi de către bărbaţi, vizionării la televizor, procentul celor care au declarat că urmăresc frecvent programele TV fiind de 95%. Din aceeaşi sursă ştim că, în medie, în perioada 2011-2012, românii, într-o zi obişnuită, priveau la televizor 2 ore şi 21 de minute (2:34 masculin, 2:09 feminin).

Între femeile şi bărbaţii cu studii superioare sau medii, diferenţa în ceea ce priveşte urmărirea programelor TV este de aproximativ o jumătate de oră (27 de minute pentru femei, respectiv 30 de minute pentru bărbaţi), în schimb, între cei cu studii scăzute, diferenţa este doar de 17 minute. În general, cel mai puţin timp îl alocă urmăririi posturilor TV persoanele ocupate (2:06), cei cu vârste cuprinse între 25 şi 44 de ani, în special femeile cu pregătire superioară (1:46), urmate de bărbaţii din aceeaşi categorie de vârstă, tot cu studii superioare (2:05). La polul opus se situează bărbaţii cu studii medii, de peste 65 de ani (3:13), dar şi femeile cu acelaşi nivel de studii şi aceeaşi grupă de vârstă (3:12); în această categorie se încadrează mai ales persoanele inactive, cu rezidenţă în mediul urban.

Televiziunea a reuşit să revoluţioneze modul de petrecere a timpului liber încă din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Deşi există noi tehnologii care acaparează o mare parte a timpului liber, televiziunea continuă să reprezinte una dintre principalele modalităţi de petrecere a timpului liber pentru români. Faptul că indivizii care au făcut parte din eşantionul cercetării *Utilizarea Timpului în România* (2013) alocau aproximativ jumătate din timpul lor liber vizionarii programelor TV arată că modul pasiv şi privat de petrecere a timpului liber era cel pregnant în România. Teoriile critice spun că timpul liber tinde din ce în ce mai mult să fie unul privat, în care indivizii încearcă să „se rupă” din cotidian, să se

refugieze în propriile locuințe şi să intre într-o stare pasivă, lipsită de gândire critică, de efort intelectual sau alte tipuri de efort, departe de ochii critici ai altora (Rojek, 1991; Rojek el al., 2006). Astfel, timpul de după muncă devine un timp alocat „evadării" din cotidian, necesar pentru refacerea fizică şi psihică a organismului pentru o nouă zi de muncă şi, în acelaşi timp, o formă de a trăi prin prisma celor vizionate, ceea ce poate duce privitorul la o detaşare nu doar de propriile griji şi preocupări, ci departe şi de problemele reale ale lumii.

Datele statistice discutate anterior arată că, deşi timpul liber este disponibil aproape tuturor, în fiecare zi, acesta nu este fructificat decât de foarte puțini, de cei care au resurse economice şi sociale; ceilalți văd în vizionarea programelor TV una dintre foarte puținele opțiuni care le sunt la îndemână (Stebbins, 2006). Aici apare falsa impresie a libertății în ceea ce priveşte loisir-ul, o posibilă interpretare a acesteia putând fi următoarea: deşi dispunem de o cantitate de timp căruia nu îi atribuim activități ce țin de îngrijirea personală şi de munci, mulți dintre noi nu decid, într-adevăr, cum să îşi petreacă acest timp, pentru că, din cauza constrângerilor structurale, culturale şi instituționale, paleta de opțiuni este foarte limitată. În afara faptului că opțiunile reale ale multor indivizi de petrecere a loisir-ului sunt limitate (cu cât eşti mai sărac, cu atât sunt mai limitate), timpul de după muncă reprezintă pentru ei doar o prelungire a timpului acordat muncii (Rojek, 2005), un timp necesar pentru aşa-zisa „bună funcționare a individului" pentru muncile viitoare (de a doua zi). Fără a intra în detalii, nu e de mirare că televiziunea, accesibilă aproape oricui – bazată pe economia de piață/profit –, urmăreşte să capteze audiența publicului, încurajând totodată consumerismul.

Pe lângă schimbările majore asupra practicilor de timp liber, aduse de către televiziune (cu câteva decenii în urmă), o altă tehnologie reuşeşte să aducă schimbări, cel puțin la fel de importante, în această zonă, şi anume internetul. Deşi, conform metodologiei HETUS, folosită în cadrul anchetelor de utilizare a timpului, nu există un segment specific destinat utilizării internetului, ci doar unul denumit „Hobby-uri şi utilizarea calculatorului", este necesar ca acest segment de activitate să fie acoperit cu date din alte cercetări efectuate pe eşantioane reprezentative. Fiind vorba de o practică foarte des întâlnită, am decis să consult date disponibile pe platforma Eurostat[14] şi să observ cât de mult a crescut frecvența utilizării internetului, în ultimii ani, în România, apoi să compar aceste date cu media la nivelul Uniunii Europene.

Din datele foarte recente ale Eurostat (din 2018), ştim că 21% dintre români nu au utilizat niciodată internetul, procentul non-utilizatorilor fiind dublu față de cel al mediei stabilite la nivelul Uniunii Europene. Şi în urmă cu zece ani, procentul românilor care nu au utilizat niciodată internetul era, de asemenea, dublu față de media la nivelul UE (64% la nivelul României şi 33% la nivelul Uniunii Europene).

[14] https://ec.europa.eu/eurostat/data/database?node_code=tin00028. Eurostat furnizează date, cu privire la utilizarea internetului, din 2007 până în prezent. Populația vizată este reprezentativă pentru segmentul de vârstă 16-74 de ani.

O altă schimbare majoră petrecută în ultimii zece ani apare în ceea ce privește frecvența utilizării internetului. Dacă, în 2008, doar 15% dintre români accesau internetul zilnic sau aproape zilnic, această practică a crescut la 53% în 2018. Din aceleași date știm că procentul celor care utilizează internetul cu scopul de a participa pe rețelele de socializare s-a triplat în România, în ultimii ani. Așadar, dacă în 2011 doar 25% dintre cei anchetați din România accesau rețelele de socializare, în 2018 procentul era de 61% (peste media europeană – 56% – și 38% în 2011).

Pentru a înțelege cele mai recente practici de timp liber, este important să privim și asupra utilizatorilor de internet pe telefonul mobil. De aici putem observa destul de clar (vezi *Tabelul 2*) cum utilizarea internetului de pe dispozitivele mobile a crescut spectaculos în ultimii ani și cunoaște o frecvență mult mai ridicată în rândul tinerilor, în comparație cu celelalte sectoare de vârstă. Mai vedem că această creștere este mult mai mare în România, în comparație cu media la nivel UE; dacă în urmă cu 5-6 ani diferențele procentuale în ceea ce privește utilizarea internetului de pe dispozitivele mobile era destul de mare, acum procentele sunt aproape similare. De asemenea, datele mai arată (vezi *Tabelul 3*) că există o strânsă legătură între nivelul de educație (formală) și utilizarea internetului, această diferență fiind mai evidentă în România, în comparație cu situația întâlnită la nivelul Uniunii Europene.

Din datele tocmai prezentate, putem observa cum utilizarea internetului a cunoscut o creștere spectaculoasă în România, însă această creștere nu a fost proporțională în toate mediile (sesizăm diferențe mari între tineri și persoane în vârstă, între cei cu nivel de educație ridicat și cei cu nivel de educație scăzut), ba, mai mult, arată inegalități mai mari decât au fost înregistrate la nivelul Uniunii Europene. Aici mă refer la faptul că, spre exemplu, în România, procentul celor cu nivel de educație scăzut a cunoscut o creștere a utilizării internetului mai mică și, totodată, direct proporțională cu creșterea la nivelul Uniunii Europene, în timp ce procentul celor cu studii superioare, deși în urmă cu 5 ani era cu 20 de puncte procentuale sub nivelul UE, acum este cu 2 puncte procentuale peste. Așadar, utilizarea internetului (în scopuri recreative) poate reprezenta un subiect foarte potrivit pentru un studiu ce vizează analizarea practicilor de timp liber și evidențierea distribuției inegale a resurselor, dar și masificarea unor noi practici.

Tabel 2

Procentul celor care folosesc dispozitive mobile pentru a accesa internetul, în funcție de categoria de vârstă, în România și la nivelul Uniunii Europene (sursa datelor: Eurostat)[15]

	General 16-74 ani		16-24 ani		25-54 ani		55-74 ani	
	2013	2018	2013	2018	2013	2018	2013	2018
Uniunea Europeană	43%	65%	74%	92%	48%	79%	18%	43%
România	15%	58%	83%	31%	17%	69%	4%	25%

[15] https://ec.europa.eu/eurostat/data/database?node_code=tin00028

Tabel 3
Procentul celor care folosesc dispozitive mobile pentru a accesa internetul, în funcție de nivelul de educație (formală), în România și la nivelul Uniunii Europene (sursa datelor: Eurostat)[16]

Nivel Educație (formală)	Primară sau fără educație		Medie		Superioară	
	2013	2018	2013	2018	2013	2018
Uniunea Europeană	27%	52%	42%	69%	63%	86%
România	7%	37%	14%	58%	43%	88%

Revenind la *Ancheta Utilizării Timpului în România* (2013), dintre activitățile care intră în categoria de „timp liber", am spus că privitul la televizor ocupa cea mai mare parte din timpul indivizilor chestionați. Subcategoria „divertisment și cultură" înregistra cea mai slabă frecvență, fiind printre preocupările a 4,4% dintre românii din eșantionul investigat (5,1% dintre bărbați și 3,7% dintre femei). Nu doar procentul celor care declarau că o parte din timpul lor liber este atribuit divertismentului sau culturii era foarte scăzut, ci și durata pe care aceștia o alocau în medie, într-o zi obișnuită, acestui sector de activități era îngrijorător de scurtă (de doar 3 minute). Jocurile ocupau, de asemenea, foarte puțin spre deloc din timpul românilor adulți; tinerii cu vârste cuprinse între 10 și 14 ani, indiferent de mediul de rezidență, se jucau, în medie, zilnic, câte 58 de minute băieții și 50 de minute fetele. Am sesizat că diferențele dintre genuri se intensifică odată cu vârsta, astfel că, pentru segmentul 15-24 de ani, băieții se jucau 25 de minute zilnic, în timp ce media de timp alocată acestei activități de către fete era de 7 minute. Cititul nu ocupa mai mult de 13 minute, ca medie, dintr-o zi obișnuită; dacă în cadrul celor cu vârsta între 10 și 24 de ani fetele erau cele care citeau mai mult, pentru respondenții mai în vârstă situația a fost inversă, astfel că, pentru bărbați, indiferent de vârstă, nu s-au înregistrat fluctuații mari în ceea ce privește durata de timp alocată cititului, însă, în cazul femeilor, diferența înregistrată în cadrul celei mai recente Anchete de Utilizare a Timpului (2013) era de 23 de minute (de la 31 minute pentru segmentul de vârsta 10-14, la 8 minute pentru toate segmentele de vârstă de peste 24 de ani).

Potrivit aceleiași anchete, în medie, românii petreceau, în propriile locuințe, aproximativ 19 ore și jumătate (cu o diferență între femei și bărbați de o oră și jumătate: 18:44 bărbații, 20:15 femeile), în timp ce în locurile destinate petrecerii timpului liber petreceau doar 7 minute, în gospodăria altor persoane 22 minute, iar în locuri destinate cumpărăturilor 16 minute. Nici în weekend timpul acordat ieșirilor nu creștea simțitor, fiind, în medie, de 11 minute (pe weekend) în locuri destinate petrecerii timpului liber (însă nu regăsim aproape deloc populație cu vârsta peste 65 de ani).

[16] *idem.*

Aşa cum se poate observa din datele pe care le-am expus deja, indiferent de gen, românii nu doar că petrec cea mai mare parte a timpului în sfera privată, dar modul în care petrec timpul liber se încadrează în mare parte în ceea ce Stebbins (2006) numeşte „*casual leisure*”[17], adică un loisir oportunistic, focalizat spre hedonism/plăceri individuale. Acesta nu este gândit ca o acțiune cu urmări pe termen lung, ci mai degrabă cu satisfacții imediate, recompense intrinseci, activități care nu necesită pregătire sau anumite abilități, nu ajută la dezvoltarea personală, profesională sau menținerea unui status. Timpul liber al românilor poate fi considerat în mare parte ca fiind „timp mort”, neproductiv nu doar din punct de vedere economic, ci şi social.

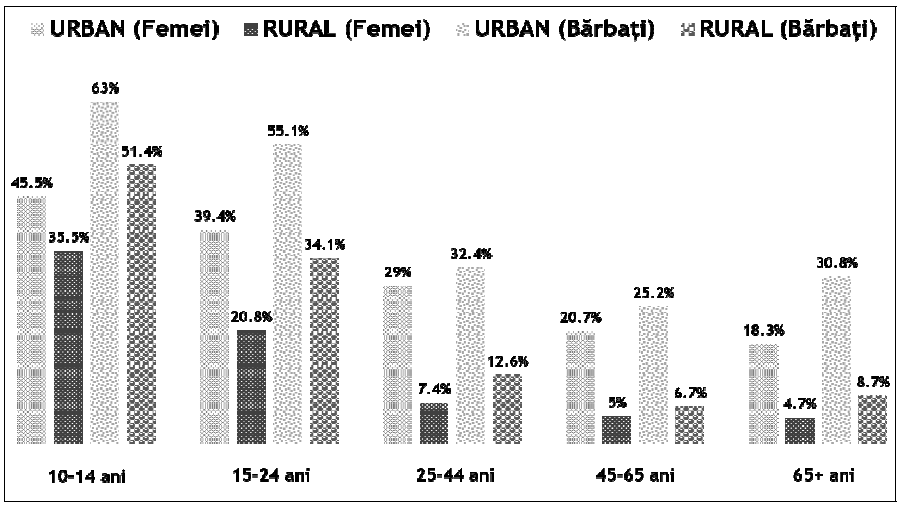

Grafic 2: Rata de participare (%) a populației în activități sportive şi în aer liber (din categoria timp liber) în funcție de nivelul mediului de rezidență, vârstă şi gen (date agregate; sursa: Ancheta Utilizării Timpului în România, 2013)

Cu toate că „serious leisure” caracterizează mai degrabă persoanele care sunt angrenate în activități non-manuale, reprezentanți ai clasei de mijloc, dacă ne uităm la datele furnizate de INS – *Ancheta Utilizării Timpului în România*, 2013 –, la cei

[17] *Casual leisure* este un loisir fundamental axat spre hedonism şi se referă la activitățile relativ scurte sau spontane ce aduc recompense instrinseci şi care nu necesită o pregătire specială în prealabil pentru a aduce satisfacție individului. Aici pot fi încadrate, de exemplu, privitul la televizor, ieşirile la cafenea pentru socializare, dar şi practicile catalogate drept deviante (Rojek, 2005). *Casul leisure*, în comparație cu *serious leisure*, este considerat a fi un loisir substanțial mai puțin valorizat de către indivizi. *Serious leisure* poate fi sintetizat prin şase caracteristici, acestea fiind: 1) necesitatea de a persevera în activitatea respectivă; 2) disponibilitatea de a dezvolta o carieră în domeniu; 3) necesitatea de a depune efort pentru a obține cunoştințe şi abilități; 4) prin practicarea acestei forme de loisir, individul obține beneficii speciale; 5) dobândirea unui ethos unic în societate; 6) dezvoltarea unei identități personale şi sociale atractive.

cu studii superioare observăm că aceştia alocau „divertismentului şi culturii" aproape la fel de puțin timp ca şi cei cu educație medie sau scăzută, însă, procentual, 7,5% dintre cei cu studii superioare acordau din timpul lor divertismentului şi culturii, 4,6% dintre cei cu studii medii şi 3,3% dintre cei cu nivel de instruire scăzut. De asemenea, observăm că, odată cu înaintarea în vârstă, din ce în ce mai puțin timp este acordat acestor activități, mai ales de către femei. La nivel național, indiferent de mediul de rezidență, 4,4% dintre persoane luau parte la activități de divertisment şi cultură, cu un procent mult mai ridicat în Bucureşti-Ilfov (11,8%). Cum se putea anticipa, diferența dintre urban şi rural arăta astfel: 5,9% dintre cei din mediul urban participau în 2011-2012 la astfel de activități, în timp ce procentul celor din rural era de 2,5%, cu diferențe majore între tinerii din urban şi rural, aşa cum se poate observa în tabelul 4.

Tabel 4
Rata de participare (%) a populației între 10 şi 24 de ani la activități de divertisment şi cultură (date agregate; sursa: *Ancheta Utilizării Timpului în România*, 2013)

Mediul de rezidență	Bărbați		Femei	
	10-14 ani	15-24 ani	10-14 ani	15-24 ani
Urban	8,7%	17,4%	10,4%	11,2%
Rural	2,1%	7,2%	2,0%	5,4%

Cum spuneam şi mai devreme, şi **vârsta** poate reprezenta un indicator de care să ținem seama în momentul analizării datelor cu privire la alocarea timpului, la fel de important precum genul, educația sau mediul de rezidență. Dacă pentru tineri şi pentru persoanele active există diverse forme de ocupare a timpului liber, pentru persoanele de peste 65 de ani, în special pentru cei cu nivel de educație scăzut şi din mediul rural, paleta de activități este destul de limitată (acele cluburi pentru pensionari există doar în marile oraşe, sunt puțin vizibile pentru majoritatea persoanelor în vârstă şi oferă activități parțial neatractive pentru potențialii participanți). Aşa cum am mai menționat, privitul la televizor reprezintă principala activitate de timp liber a românilor, în general, iar frecvența acestei practici creşte în cazul persoanelor în vârstă, indiferent de nivelul de educație sau de gen.

Dacă societățile occidentale şi cele asiatice încep să fie din ce în ce mai preocupate de activitățile de loisir ale persoanelor în vârstă, acest fenomen nu se face resimțit încă în România. Interesul crescând din China şi Taiwan, spre exemplu, față de persoanele în vârstă se datorează atât faptului că această categorie este în creştere (şi faptului că populația tânără este în scădere, consecință a faptului că familiile fac tot mai puțini copii), cât şi faptului că, în general, indivizii au standarde mai înalte de viață şi sunt din ce în ce mai preocupați de timpul lor liber. Interesul pentru timpul liber se concretizează prin consum, acest lucru având consecințe nu doar asupra politicilor cu privire la timpul liber, ci şi asupra piețelor,

a industriei timpului liber, care, în China, spre exemplu, poartă denumirea de „silver industry" (Rolandsen, 2011; Su, 2006), referindu-se la programele de loisir de care pot beneficia persoanele în vârstă atât de acasă, cât şi în centre special amenajate. Aceste programe vizează turismul, design-ul vestimentar specific, serviciile de îngrijire medicală sau serviciile bancare.

Clarke şi Critcher (1985), Stebbins (2006) şi Rojek (1985, 2005) consideră că timpul liber reprezintă un foarte bun instrument pe care societatea de consum îl poate manevra, indivizilor fiindu-le puse la dispoziție o gamă de activități (limitate) pe care să le consume. Însă este bine ştiut că, în România, pe de o parte, persoanele în vârstă, în majoritatea situațiilor, au venituri mici, iar, pe de altă parte, că românii au o „cultură a izolării", a neparticipării la viața publică, cele două motive/cauze? însumate făcând din privitul la televizor principala sursă de divertisment. Aceiaşi autori, mai sus citați, susțin că există o relație între muncă şi timpul liber, potrivit căreia cei care nu lucrează sunt de fapt şi cei mai deprivați de timpul liber, dar nu neapărat în termeni cantitativi, cât mai degrabă calitativi, având o paletă restrânsă de opțiuni.

Este suficient să privim asupra categoriei de activități de timp liber din *Ancheta Utilizării Timpului în România* (2013) numită „Activități sportive şi în aer liber" pentru a surprinde o parte dintre inegalitățile menționate anterior (a se vedea *Tabelul 5*); în ceea ce priveşte frecvența implicării în această categorie de activități, cea mai mare diferență se înregistrează între femeile de peste 65 de ani cu studii primare şi bărbații din aceeaşi categorie, dar cu studii superioare. Procentul bărbaților cu studii superioare de peste 65 de ani implicați în această categorie de activități era de 43,5%, în timp ce procentul femeilor de aceeaşi vârstă, dar cu educație primară, era doar de 7,4%. Dacă în cazul persoanelor cu educație superioară (atât femei, cât şi bărbați) procentul celor implicați în această categorie de activități creşte odată cu vârsta (semnificativ mai ales în comparație cu cei cu vârste între 45 şi 65 de ani, aceştia fiind în general cei mai privați de timp liber), în cazul persoanelor cu studii primare situația este inversă, în sensul în care tinerii sunt într-un procent mult mai mare implicați în aceste activități.

Tabel 5
Rata de participare a populației în activități sportive şi în aer liber
(din categoria timp liber) în funcție de nivelul de educație şi gen
(date agregate; sursa: *Ancheta Utilizării Timpului în România*, 2013)

Nivel studii	Gen	
	Bărbați	Femei
Superioare	37% (dar procentul este de 43,5% pentru cei peste 65 ani)	34,7%
Medii	22,6%	19,2%
Primare	29,2% (49,8% dintre tineri, din categoria de vârstă 15-24 de ani și 11,7% dintre persoanele de peste 65 ani)	15,9% (dar procentul celor de peste 65 de ani este de 7,4%)

La nivel european, rata de participare a persoanelor de peste 75 de ani la activități culturale sau sportive de orice fel, în ultimele 12 luni dinaintea colectării datelor, a fost de 37,6%. Din nou, rata de participare la această categorie de activități printre români a fost printre cele mai scăzute dintre toate statele analizate, fiind de doar 5%, ca și în cazul Bulgariei, sub România clasându-se doar Macedonia (3,4%). Cele mai mari rate de participare au fost înregistrate de către locuitorii din Islanda (70,5%), Elveția (69,2%), Suedia, Germania și Danemarca (peste 60%). Fiind întrebați care sunt principalele cauze ale non-participării la activitățile anterior menționate, jumătate dintre românii de peste 75 de ani au declarat alte motive, diferite de cele financiare, cum ar fi cel al lipsei de interes sau al accesului în proximitate; doar pentru 9,7% dintre aceștia principalul motiv înregistrat a fost de ordin financiar, 25% motivând prin lipsă de interes și 19% prin dificila accesibilitate din cauza distanței.

Diferențe de status social, de gen, vârstă și educație, dar nu și de mediu de rezidență, ies la iveală în momentul în care ne uităm la datele *Anchetei Utilizării Timpului în România* (2013) asupra timpului pe care îl acordă actorii sociali ieșirilor la restaurant, cafenea sau pub în zilele de odihnă. De exemplu, analiza variabilei „status ocupațional", pusă în relație cu genul și vârsta, arată că patronii (bărbați, în principal) erau cei care ieșeau cel mai frecvent și alocau și cel mai mult timp ieșirilor la restaurant, cafenea sau pub (patronii bărbați, 25-44 ani: 56 minute, iar lucrătorii pe cont propriu în activități ne-agricole între 15 și 24 de ani: 54 de minute). De asemenea, datele mai arată că, pe măsură ce nivelul de educație scade, frecvența celor care utilizează aceste spații scade. Expunerea socială nu intră neapărat în ceea ce Stebbins (2006) numea „serious leisure", însă vrea să arate ceva, urmărește recunoaștere socială, implică interacțiune socială. Prin acest tip de consum al timpului liber, loisir-ul devine un mod de a face vizibile deosebirile dintre clasele sociale. Din păcate, datele oferite de Institutul Național de Statistică nu pun la dispoziție o tipologie a locurilor frecventate, o așa-zisă ierarhie a restaurantelor, barurilor sau pub-urilor, însă este evident faptul că există diferențieri, iar menținerea unui anumit status presupune frecventarea unor locuri specifice și implică anumite tipuri de consum. Un studiu aprofundat asupra acestor locuri poate scoate la iveală diferențe de clasă socială, emulare pecuniară, dorința indivizilor de a consuma, împinși de ideea de a concura indivizii sau clasele mai înstărite. Ca oricare altă instituție, loisir-ul este mai degrabă caracterizat de diviziuni sociale – evidente atât la nivel material, cât și la nivel ideologic, cultural sau în structura societății – decât de libertate sau spontaneitate. Indivizii sunt limitați în opțiunile de timp liber atât de bugetul pe care îl pot aloca, cât și de alți factori, astfel că cei din clasa de jos (cei cu venituri mici și/sau nivel de educație scăzut) se limitează la a petrece timpul liber în spațiul privat, spațiul public fiind destinat mai degrabă celor din „clasa de mijloc".

Dintre datele avute la dispoziție, singura variabilă potrivită (dar care nu este neapărat suficientă) pentru a explica diferențele dintre clase sociale în ceea ce

privește implicarea în diverse tipuri de activități o reprezintă educația. Dacă ne uităm strict la variabila „educație", observăm tocmai ceea ce Gershuny (2003) susține, și anume că ne confruntăm cu o situație diametral opusă celei stipulate de către teza societății de loisir. Astfel, observăm din datele *Anchetei Utilizării Timpului în România* (2013) că durata medie zilnică alocată de către cei cu nivel de educație superior pentru odihnă și activități de timp liber este de 28 de minute, pentru cei cu nivel de educație mediu de 33 de minute, iar pentru cei cu nivel de educație scăzut de 42 de minute (în medie, 48 de minute pentru cei cu școală primară sau fără școală). Ținând cont de aceeași variabilă – educația –, vedem o situație relativ similară la nivel european; odată ce nivelul de educație crește, timpul efectiv destinat activităților de timp liber scade, mai ales în cazul femeilor. Acest fapt ar putea explica, parțial, necesitatea implicării indivizilor, mai ales a celor cu educație superioară, din mediul urban, în activități de timp liber cărora le atribuie sens; astfel, timpul liber devine un timp care „trebuie maximizat" și „folosit productiv".

Pentru a înțelege și explica diferențele existente între genuri, cât și cele dintre persoanele tinere sau cele în vârstă, dintre cei din urban și rural sau cei cu nivele de educație diferită, așa cum s-a putut observa, au fost necesare accesarea bazelor de date existente la nivele naționale și crearea unor date agregate pentru a realiza comparații. Pentru a merge mai departe cu înțelegerea acestor diferențe, dar și pentru a înțelege fenomenele mai recente, aflate într-o strânsă legătură cu dezvoltarea tehnologică – ce pot fi adesea percepute chiar ca fiind inegalități –, consider că acest studiu ar putea fi completat cu studii calitative de teren, concentrate asupra formelor de manifestare și sensurilor pe care le dau indivizii acțiunilor lor.

CONSIDERAȚII FINALE

În România, demararea unei cercetări sociologice în jurul practicilor de timp liber poate pune probleme majore și în foarte multe situații creează blocaje celor care se aventurează în acest domeniu, foarte puțin exploatat până în prezent. În primul rând, este foarte dificil să avem o viziune clară și de ansamblu asupra modalităților în care se structurează ceea ce este numit „timp liber", din cauza faptului că avem foarte puține date reprezentative la nivel național. *Ancheta Utilizării Timpului* (cea care furnizează datele pentru majoritatea studiilor cantitative ce se produc în foarte multe state, de aproximativ 50 de ani încoace) cuprinde doar două valuri în România. Mai mult decât atât, ultimul val de culegere a datelor a avut loc în urmă cu 6 ani și nu surprinde o serie de schimbări din ultima jumătate a deceniului. Pe lângă acest tip de anchetă, în statele cu o tradiție în analizarea practicilor de timp liber, există multe alte surse de date (cu metodologii clare, pe eșantioane reprezentative, conduse de instituții acreditate, cu tradiție) ce pot fi accesate de către cercetătorii interesați. Situația din România nu este la fel de satisfăcătoare în ceea ce privește diversitatea datelor ce vizează practicile de timp

liber şi, în plus, ne confruntăm cu un interes foarte scăzut al posibililor finanţatori de a susţine un proiect pe acest domeniu şi de a dezvolta cunoaşterea ştiinţifică. Chiar şi în acest context, mai degrabă neprielnic dezvoltării acestei subramuri a sociologiei – care de fapt contribuie la o cunoaştere unitară asupra societăţii –, au existat încercări de a documenta studii şi de a deschide noi perspective de investigare a socialului (noi pentru România, vechi pentru sociologia din Europa de Vest sau Statele Unite).

Datele analizate şi prezentate aici au reuşit să surprindă categorii majore de practici de timp liber, însă, fiind vorba de cercetări cantitative, derulate pe eşantioane mari (de peste 18000 de locuinţe în cazul României), acestor date le lipseşte specificitatea. Conform datelor prezentate, timpul liber al românilor este mai degrabă unul privat (desfăşurat în spaţiul casnic) şi în mare parte axat pe motivaţii intrinseci, care urmăreşte deconectarea de problemele cotidiene. De asemenea, am putut observa, din datele analizate, diferenţe de gen, dar şi de vârstă, nivel de educaţie sau mediu de rezidenţă, în alocarea acestui timp, nu neapărat în ceea ce priveşte paleta de activităţi de timp liber, ci mai ales în ceea ce priveşte cantitatea efectivă de timp alocată dintr-o zi obişnuită pentru diverse sectoare de activităţi. Diferenţele în funcţie de variabilele menţionate au fost mai pronunţate în cadrul statelor cu un nivel de trai mai scăzut şi mai estompate în statele în care nivelul de trai, în general, este mai ridicat. Din datele asupra cărora mi-am îndreptat atenţia a reieşit clar cum, în România, diferenţele în alocarea timpului liber în funcţie de gen sunt cele mai pronunţate, mai ales în cazul vârstnicilor, în momentul de faţă statul neimplicându-se în niciun fel în reglementarea aceastei situaţii. Totodată, sesizăm că timpul liber petrecut de femei în cadrul gospodăriei este mai mare decât cel petrecut de bărbaţi, ceea ce ne face încă o dată să ne întrebăm dacă nu cumva timpul liber declarat de către acestea este şi mai puţin, suprapunându-se cu alte activităţi.

În momentul de faţă, sociologia loisir-ului, cel puţin în România, nu reprezintă una dintre ramurile centrale ale sociologiei, obiectul său de studiu fiind adesea de interes pentru alte ramuri conexe, precum sociologia stilurilor de viaţă sau sociologia muncii. O atenţie sporită asupra caracteristicilor şi mecanismelor din spatele practicilor de loisir, cu siguranţă, ar oferi un tablou mai clar asupra proceselor sociale existente în România. Dincolo de analizele macrosociologice cu privire la pattern-urile de loisir (şi acestea destul de rare), pe care le consider foarte importante mai ales pentru viziunea de ansamblu pe care o oferă şi pentru permisivitatea de a face comparaţii, studiile care vizează practici specifice, cât şi studiile calitative ar trebui să fie mult mai bine reprezentate. Consider că acest palier al vieţii de zi cu zi merită să fie investigat cu mai mare atenţie, pentru că oferă un mediu foarte complex de analiză asupra proceselor sociale, asupra inegalităţilor şi asupra modalităţilor în care puterea se poate manifesta. Totodată, cercetările asupra timpului liber ar putea fi de mare interes atât pentru indivizii care investesc timp, energie şi bani (în activităţile de loisir), cât şi pentru foarte prospera industrie creată în jur.

BIBLIOGRAFIE

Aliaga, C., & Winqvist, K. (2003). How women and men spend their time. Results from 13 European countries. *Eurostat. Population and Social Condition*, 3(12), p. 1-12.

American Time Use Survey (ATUS). (f.d.). Accesat la https://www.bls.gov/tus/ , în data de 12.09. 2018.

Bourdieu, P. (2007). *Despre televiziune*. Bucureşti: Art.

Clarke, J., & Critcher, C. (1985). *The Devil Makes Work. Leisure in Capitalist Britain*. Londra: Palgrave.

Comşa, M. (2006). *Stiluri de viaţă în România după 1989*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Dragomir, O., & Miroiu, M. (2002). *Lexicon Feminist*. Iaşi: Polirom.

Fisher, K. (2016). *Time Use Survey, History and Current Archives*. Accesat la https:// www.atusdata.org/atus/resources/linked_docs/workshop2016/02_History.pdf, în data de 02.04.2018.

Fisher, K., & Layte, R. (2004). Measuring work-life balance using time diary data. *Electronic International Journal of Time Use Research*, *1*(1), 1-13.

Gershuny, J. (1994). The Domestic Labour Revolution: A Process of Lagged Adaptation. În M. Anderson, F. Bechofer, & J. Gershuny (coord.), *The Social and Political Economy of the Household* (p. 43- 67). Oxford: Oxford University Press.

Gershuny, J. (1995). *Change in the Division of Domestic Work: Micro-Sociological Evidence*, Prezentarea 107, Berlin: Institutul German pentru Cercetare Economică. Accesat la https://www.diw.de/ documents/publikationen/73/diw_01.c.471279.de/dp107.pdf , în data de 08.03.2018.

Gershuny, J. (2003). *Changing Times. Work and Leisure in Postindustrial Society*. Oxford: Oxford University Press.

Harmonised European Time Use Survey (HETUS). (f.d.) Accesat la https://www.h6.scb.se/tus/tus/

Harvey, A., Gershuny, J., Fisher, K., & Akbari, A. (January 2000). *Statistics on working time arrangements based on time use survey data.* Raport produs pentru Bureau of Statistics, International Labour Organization, Geneva, Elveţia (ISER), Working Paper 2000-22. Accesat în data de 23.03.2016, la http://www.iser.essex.ac.uk/pubs/workpaps/wp2000-22.htm.

Hărăguş, P. T. (2010). *Folosirea timpului şi distribuţia sarcinilor domestice în familia din România*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Institutul Naţional de Statistică. (2001). *Ancheta Utilizării Timpului în România*.

Institutul Naţional de Statistică. (2013). *Ancheta Utilizării Timpului în România*.

International Association of Time Use Survey (IATUR). (f.d.). Accesat la https://www.iatur.org/ , în data de 20.03.2016.

Multinational Time Use Study (MTUS). (f.d.). Accesat la https://www.timeuse.org/mtus.

Niemi, I. (1995). A General View of Time Use by Gender. În I. Niemi (Ed.) *Time Use of Women in Europe and North America, United Nations Economic Commission for Europe* (p. 1-35). New York: United Nations.

Risman, B.J. (2004). Gender as a Social Structure, *Gender and Society*, *18*(4), 429- 450.

Roberts, K. (2006). *Leisure in Contemporary Society*. Massachusetts: CABI Publishing.

Rojek, C. (1985). *Capitalism and Leisure Theory*. Londra, New York: Tavistock Publication.

Rojek, C. (1991). *Ways of escape: modern transformations of leisure and travel* (teză de doctorat). University of Glasgow. Accesată în data de 10.02.2016, la http://theses.gla.ac.uk/2507/ .

Rojek, C. (2005). *Leisure theory: principles and practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Rojek, C. (2006). Leisure, Culture and Civilisation. În C. Rojek, S. Shaw, & T. Veal, *A Handbook of Leisure Studies*. (p.25-40). Londra: Palgrave Macmillan UK.

Rolandsen, U. M. (2011). *Leisure and Power in Urban China. Everyday Life in a Chinese city*. Oxon: Routledge.

Roman, M., (2006) Diferența dintre genuri în alocarea timpului liber în Romania. *Journal of the Study of Religions and Ideologies, 14*(5), 51-62.

Stebbins, R. A. (2006). *Serious Leisure: A perspective for Our Time*. Ney Jersey: Transaction Publisher.

Su, B. (2006). Leisure life in later years: Differences between rural and urban elderly residents, *China Journal of Leisure Research, 38*(1), 381-397.

Veal, A. J. (1992). Definition of Leisure and Recreation. *Australian Journal of Leisure and Recreation, 2*(4), 44-52.

Veblen, T. (2003). *The Theory of the Leisure Class* (lucrare inițială apărută în 1899). Accesată la http://moglen.law.columbia.edu/LCS/theoryleisureclass.pdf, în data de 23.07.2015.

Wearing, B. M. (1998). *Leisure and feminist Theory*. Londra: Sage Publications.

ANEXA 1.1.

Sursa EUROSTAT (date agregate):
PARTICIPAREA LA ORICE FEL DE ACTIVITĂȚI SPORTIVE SAU CULTURALE, ÎN ULTIMELE 12 LUNI (ÎN FUNCTIE DE SEX ȘI VÂRSTĂ) 2015

		categorii vârstă																			
STAT	**2015 TOTAL**	**BARBATI (M)**	**FEMEI (F)**	**16-24**	**M 16-24**	**F 16-24**	**25-34**	**M 25-34**	**F 25-34**	**35-49**	**M 35-49**	**F 35-49**	**50-64**	**M 50-64**	**F 50-64**	**65-74**	**M 65-74**	**F 65-74**	**75+**	**M 75+**	**F 75+**
AT - Austria	77.9	79.8	76.2	92.9	92.3	93.7	85.0	87.2	83.1	81.2	82.2	80.2	75.5	75.1	75.8	72.7	75.0	70.9	48.8	56.5	43.5
BE - Belgia	72.5	75.0	70.0	90.3	91.6	88.9	81.6	83.3	80.0	76.4	78.4	74.4	68.8	70.6	67.0	64.9	66.0	63.9	41.6	46.3	38.4
BG - Bulgaria	32.0	35.3	28.9	60.7	64.2	57.0	49.2	52.5	45.5	38.1	39.4	36.7	24.0	25.6	22.4	12.6	13.7	11.7	5.0	4.9	5.0
CH - Elveția	89.5	90.8	88.2	97.4	96.1	98.7	93.2	94.5	91.7	92.3	93.1	91.4	88.2	89.4	87.1	87.1	88.6	85.8	69.2	73.6	65.6
CY - Cipru	56.8	59.7	54.1	82.8	84.0	81.6	70.4	72.3	68.6	57.8	61.0	55.0	41.9	44.0	39.9	37.2	41.1	33.6	15.0	19.9	11.3
CZ - Cehia	75.6	78.7	72.8	92.9	93.1	92.8	86.2	87.8	84.5	82.9	84.7	81.1	72.7	74.5	71.0	62.0	65.1	59.4	36.0	41.8	32.2
DE - Germania	77.2	78.5	75.9	92.4	89.7	95.9	87.1	87.5	86.7	79.3	81.2	77.3	71.8	73.1	70.7	71.3	71.8	70.8	63.8	67.2	60.8
DK - Danemarca	87.9	87.5	88.2	97.8	97.6	98.0	94.3	94.0	94.6	92.0	92.8	91.2	84.6	82.7	86.4	82.8	79.8	85.5	65.3	65.1	65.5
EE - Estonia	72.1	71.4	72.6	93.2	91.1	95.4	91.5	90.8	92.2	82.4	78.4	86.4	66.4	60.1	71.7	51.7	46.5	55.1	28.6	25.4	29.8
EL - Grecia	51.2	54.0	48.5	81.5	81.7	81.2	71.5	73.7	69.1	61.6	63.4	59.8	46.4	47.9	45.1	26.7	30.3	23.7	11.8	14.1	10.0
ES - Spania	62.2	64.3	60.2	84.9	84.7	85.0	79.0	79.8	78.2	69.2	69.8	68.6	57.9	59.1	56.8	47.4	49.3	45.8	20.4	23.2	18.5
EU28 - Uniunea Europeană	67.3	69.2	65.4	87.6	87.2	88.0	80.0	81.2	78.8	72.3	73.2	71.4	62.9	63.8	62.1	56.7	58.6	55.0	37.6	41.8	34.7
FI - Finlanda	86.5	86.9	86.2	95.6	95.2	96.0	95.5	94.8	96.2	92.7	92.7	92.8	86.2	85.2	87.2	82.5	81.5	83.4	56.0	55.3	56.5
FR - Franța	80.5	81.1	79.9	94.7	94.6	94.7	90.0	90.5	89.5	87.0	86.4	87.6	77.4	77.4	77.3	72.9	72.0	73.7	49.5	49.2	49.7
HR - Croația	43.7	47.8	39.9	81.0	81.2	80.9	65.9	70.2	61.6	48.5	50.9	46.1	32.1	34.3	30.1	21.3	22.4	20.4	9.1	14.5	6.1
HU - Ungaria	54.7	58.2	51.7	81.9	81.2	82.5	70.9	76.3	65.7	60.9	62.1	59.6	46.4	45.9	46.7	37.4	40.4	35.5	19.9	26.2	16.8
IE - Irlanda	77.2	79.2	75.7	89.8	88.8	90.7	88.9	90.0	88.1	82.0	83.9	80.6	76.1	78.7	73.8	68.3	70.6	66.3	47.8	53.6	43.5
IS - Islanda	92.3	92.0	92.6	98.3	99.1	97.3	96.7	95.6	97.9	96.7	96.5	97.0	90.2	88.6	91.8	85.4	82.6	88.4	70.5	74.1	67.9

IT - Italia	49.6	52.5	46.9	80.6	78.8	82.5	65.5	68.0	63.0	57.8	58.0	57.5	47.2	48.7	45.7	32.5	37.1	28.5	12.4	16.1	10.0
LT - Lituania	63.8	65.4	62.6	90.8	92.6	88.9	82.8	82.4	83.3	71.9	70.3	73.3	60.2	53.5	65.5	42.0	40.2	43.3	18.1	22.5	16.5
LU - Luxembourg	82.7	85.1	80.3	95.2	96.5	93.8	90.1	92.2	88.4	83.4	85.7	81.0	79.6	80.6	78.6	74.4	80.1	69.3	59.4	63.5	56.4
LV - Letonia	66.9	67.5	66.4	88.7	88.7	88.8	86.5	85.1	87.9	75.5	71.7	79.2	62.9	58.3	66.6	47.5	43.7	49.7	27.8	32.7	25.9
MK - Macedonia	31.7	39.9	23.7	59.3	68.5	49.5	43.9	53.9	33.5	31.1	38.7	23.2	20.4	27.0	13.9	11.6	17.0	7.1	3.4	4.3	2.8
MT - Malta	54.6	56.1	53.2	79.4	78.4	80.5	66.9	68.4	65.2	63.5	63.5	63.5	44.8	46.3	43.3	37.0	36.8	37.2	16.9	20.1	14.5
NL - Olanda	88.0	89.7	86.3	97.5	96.8	98.2	94.5	97.6	91.5	93.9	95.1	92.7	85.2	86.8	83.7	85.5	84.9	86.1	58.4	62.4	55.7
NO - Norvegia	89.5	90.1	88.9	97.5	96.8	98.3	95.3	96.1	94.4	94.9	95.0	94.7	87.5	88.3	86.8	82.7	81.0	84.4	63.5	65.1	62.4
PL - Polonia	57.9	60.9	55.1	87.6	88.7	86.5	74.7	76.4	73.0	63.2	64.7	61.7	46.7	47.1	46.3	37.4	39.6	35.7	18.9	21.2	17.7
PT - Portugalia	66.0	69.8	62.7	90.2	89.5	90.9	82.5	84.1	81.1	76.2	77.6	75.0	60.7	63.3	58.4	49.6	55.4	44.9	28.2	35.1	24.0
RO - România	29.6	33.8	25.8	53.5	55.7	51.1	47.8	51.1	44.4	31.9	35.5	28.1	19.9	22.6	17.4	12.2	15.4	9.7	5.0	6.3	4.3
RS - Serbia	38.7	44.7	33.1	73.0	79.2	66.4	60.2	64.5	55.8	44.2	49.2	39.1	27.7	31.7	24.1	17.5	22.0	13.9	6.8	12.8	2.9
SE - Suedia	88.1	88.5	87.6	95.8	94.4	97.2	93.6	94.2	93.1	92.2	92.8	91.5	88.4	86.7	90.3	82.5	80.7	84.3	65.8	72.7	60.5
SI - Slovenia	73.8	74.8	72.7	91.3	92.4	90.1	85.9	85.6	86.2	79.7	78.7	80.8	67.1	64.6	69.6	65.8	68.1	63.8	38.4	46.4	33.7
SK - Slovacia	68.3	72.7	64.2	88.5	89.2	87.7	82.1	85.5	78.5	72.5	73.7	71.2	61.8	64.4	59.4	49.3	57.0	44.0	23.8	34.6	18.3
UK - Marea Britanie	77.3	77.8	76.8	89.1	91.0	87.3	86.4	87.9	85.3	82.0	83.4	81.0	76.4	76.6	76.3	73.9	73.5	74.4	54.8	54.4	55.1

ANEXA 1.2.

EUROSTAT (2015, date agregate):
RATA DE PARTICIPARE LA ORICE FEL DE ACTIVITĂȚI SPORTIVE
SAU CULTURALE, ÎN ULTIMELE 12 LUNI
(ÎN FUNCTIE DE SEX ȘI NIVEL DE EDUCAȚIE)

	Educație								
STAT	**TOTAL: Fără educație sau educație primară (nivelurile 0-2)**	**M: Fără educație sau educație primară (nivelurile 0-2)**	**F: Fără educație sau educație primară (nivelurile 0-3)**	**TOTAL: Educație medie (nivelurile 3 și 4)**	**M:Educație medie (niv. 3 și 4)**	**F.Educație medie (niv. 3 și 4)**	**TOTAL: Educație terțiară (niv. 5-8)**	**M: Educație terțiară (niv. 5-8)**	**F: Educație terțiară (niv.5-8)**
AT - Austria	55.4	62.2	51.5	80.8	80.0	81.6	91.0	89.0	93.3
BE - Belgia	51.8	56.1	48.1	72.5	75.2	69.6	88.8	89.3	88.4
BG - Bulgaria	12.2	15.3	9.6	31.5	36.7	25.7	60.5	62.7	59.1
CH - Elveția	76.6	80.4	74.0	89.7	89.6	89.7	96.8	96.8	96.9
CY - Cipru	34.0	38.2	30.3	56.7	60.8	52.5	79.4	80.5	78.5
CZ - Cehia	55.8	66.6	50.1	75.3	77.4	73.1	91.8	90.5	93.0
DE - Germania	63.3	67.1	60.8	77.0	76.5	77.5	89.7	89.0	90.8
DK - Danemarca	80.1	81.3	78.9	87.4	86.7	88.3	94.4	94.5	94.3
EE - Estonia	49.6	53.7	45.5	72.9	73.3	72.4	85.0	84.0	85.5
EL - Grecia	27.7	32.5	23.8	60.3	61.8	58.8	74.5	72.7	76.2
ES - Spania	44.0	47.7	40.6	75.0	75.7	74.4	85.6	86.0	85.2
EU28 - Uniunea Europeană	46.3	50.0	43.4	70.8	71.5	70.2	87.8	87.8	87.8
FI - Finlanda	72.5	73.8	71.2	87.6	88.6	86.4	95.7	95.5	95.9
FR - Franța	60.6	62.5	59.1	83.5	82.6	84.5	94.8	94.9	94.8
HR - Croația	19.4	27.6	14.9	47.9	49.6	45.7	74.1	70.5	76.9
HU - Ungaria	28.6	38.1	22.6	53.8	55.6	51.9	83.9	84.3	83.5
IE - Irlanda	58.4	64.4	52.9	79.1	80.7	78.1	90.1	90.4	89.8
IS - Islanda	87.0	89.0	85.2	93.2	91.7	95.4	97.4	96.6	97.9
IT - Italia	30.7	35.2	26.6	63.5	64.9	62.1	75.2	75.6	74.9
LT - Lituania	43.5	53.6	36.0	59.6	60.4	58.9	85.0	84.1	85.6

LU - Luxembourg	69.9	74.0	66.6	86.8	87.6	85.8	96.4	96.7	96.0
LV - Letonia	46.3	52.8	40.3	65.0	66.6	63.6	85.8	85.1	86.1
MK - Macedonia	12.6	21.0	7.0	38.4	44.6	30.1	56.4	59.4	53.6
MT - Malta	38.4	41.0	35.8	74.8	74.3	75.3	81.1	82.1	80.1
NL - Olanda	74.8	79.2	71.8	89.4	89.4	89.5	96.0	96.2	95.8
NO - Norvegia	79.9	82.4	77.2	90.5	90.9	90.1	96.8	96.5	97.1
PL - Polonia	33.3	42.0	26.7	54.7	57.3	52.1	85.4	86.2	84.7
PT - Portugalia	53.7	59.4	48.4	86.3	88.2	84.4	91.9	93.1	91.1
RO - România	17.1	22.2	13.2	31.0	33.6	28.0	65.9	66.8	65.0
RS - Serbia	16.9	26.4	10.5	41.6	46.3	36.3	66.2	65.5	66.8
SE - Suedia	75.7	76.7	74.9	89.7	90.3	89.0	96.2	95.8	96.4
SI - Slovenia	50.2	55.9	46.5	73.4	72.8	74.1	92.2	92.5	92.0
SK - Slovacia	44.1	56.3	36.8	67.8	71.4	63.9	86.9	87.4	86.5
UK - Marea Britanie	58.6	59.3	58.1	82.4	82.6	82.1	91.1	90.5	91.6

ANEXA 1.3.

EUROSTAT (2015, date agregate):
RATA DE PARTICIPARE LA ORICE FEL DE ACTIVITĂȚI SPORTIVE
SAU CULTURALE, ÎN ULTIMELE 12 LUNI
(ÎN FUNCȚIE DE VENIT).

	venit				
STAT	quantila 1	quantila 2	quantila 3	quantila 4	quantila 5
AT - Austria	61.7	70.5	78.4	86.6	89.5
BE - Belgia	47.4	60.9	75.8	85.7	91.7
BG - Bulgaria	8.5	17.9	28.9	44.5	59.5
CH - Elveția	77.5	87.6	89.5	94.2	97.0
CY - Cipru	33.7	47.1	55.6	69.3	77.3
CZ - Cehia	57.0	65.7	78.7	83.3	92.6
DE - Germania	56.7	69.9	81.0	87.3	93.2
DK - Danemarca	80.4	79.7	87.6	93.6	95.3
EE - Estonia	52.1	59.5	77.2	80.4	92.3
EL - Grecia	37.6	41.9	47.6	57.1	70.2
ES - Spania	45.5	48.9	60.0	70.9	84.3
EU28 - Uniunea Europeană	50.4	57.8	67.1	75.6	84.6
FI - Finlanda	74.8	79.1	88.2	93.3	96.2
FR - Franța	66.1	72.5	81.9	88.2	91.2
HR - Croația	22.7	35.8	39.7	52.6	66.6
HU - Ungaria	36.5	40.5	49.5	63.3	81.2
IE - Irlanda	60.3	65.9	79.2	85.3	94.2
IS - Islanda	86.8	88.8	94.0	94.8	96.0
IT - Italia	33.3	39.4	46.8	57.2	69.2
LT - Lituania	42.0	52.0	61.0	74.7	88.4
LU - Luxembourg	67.2	77.0	83.7	89.6	94.4
LV - Letonia	42.7	53.8	68.2	81.2	88.8

MT - Malta	32.7	42.9	56.2	61.6	77.2
NL - Olanda	76.7	80.7	89.0	94.9	96.8
NO - Norvegia	80.7	85.6	91.5	93.2	95.8
PL - Polonia	38.0	46.9	55.9	64.5	82.0
PT - Portugalia	48.8	53.8	64.7	76.2	85.5
RO - România	15.6	19.6	24.6	33.3	52.5
RS - Serbia	25.8	28.0	33.2	44.2	61.8
SE - Suedia	76.0	81.6	89.6	94.5	96.9
SI - Slovenia	53.3	66.5	77.1	82.4	89.8
SK - Slovacia	53.9	59.0	67.4	74.3	83.3
UK - Marea Britanie	59.7	68.1	76.5	87.3	94.2